

BULLETIN OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA LIX (1)

ГЛАСНИК ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА САНУ LIX (1)

UDC 39(05)

ISSN 0350-0861

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

BULLETIN
OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY
LIX
No. 1

Editor in chief:
Dragana Radojičić

International editorial board:
Radost Ivanova, Elephterios Alexakis, Peter Slavkovsky,
Gabriela Kilianova, Milica Bakić-Hayden, Ingrid Slavec-Gradišnik, Marina Martynova
Karl Kaser

Editorial board:
Gojko Subotić, Sofija Miloradović, Jelena Čvorović, Ljiljana Gavrilović,
Aleksandra Pavićević, Lada Stevanović, Ildiko Erdei

The reviewers:
Vojislav Stanovčić, Milena Benovska, Biljana Sikimić, Marina Simić, Miroslava
Malešević, Mladena Prelić, Ivana Bašić, Dragana Rusalić, Valentina Pitulić, Sreten
Petrović, Fernando Diego Del Vecchio

Secretary:
Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Vojislav Stanovčić, at
meeting of the Department of Social Sciences SASA, October 2011.

BELGRADE 2011

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

ГЛАСНИК
ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА
LIX
свеска 1

Главни и одговорни уредник:
Драгана Радојичић

Међународни уређивачки одбор:

Радост Иванова, Елефтериос Алексакис, Петер Славковски, Габриела Килианова,
Милица Бакић-Хејден, Ингрид Славец-Градишник, Марина Мартинова,
Карл Касер

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Софија Милорадовић, Јелена Чворовић, Љиљана Гавриловић,
Александра Павићевић, Лада Стевановић, Илдико Ердеи

Рецензентски тим:

Војислав Становчић, Милена Беновска, Биљана Сикимић, Марина Симић,
Мирослава Малешевић, Младена Прелић, Ивана Башић, Драгана Русалић,
Валентина Питулић, Сретен Петровић, Фернандо Диего Дел Векио

Секретар уредништва:
Марија Ђокић

Примљено на седници Одељења друштвених наука САНУ одржаној октобра 2011.
године, на основу реферата академика Војислава Становчића

БЕОГРАД 2011.

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@ei.sanu.ac.rs
www.etno-institut.co.rs

Рецензент:
академик Војислав Становчић

Лектор:
Софија Милорадовић

Превод на енглески:
Јелена Чворовић
Маша Матијашевић
Љиљана Обренић

Техничка припрема и штампа:
Академска издања, Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства просвете и науке Републике Србије

Часопис Гласник Етнографског института САНУ индексиран је у:
DOAJ (Directory of Open Access Journals); SCIndeks (Српски цитатни индекс);
Ulrich's Periodicals Directory.
The Bulletin of Institute of Ethnography SASA is indexed in: DOAJ (Directory of Open Access
Journals); SCIndeks (Srpski citatni indeks); Ulrich's Periodicals Directory.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

Гласник Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography /
главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) –
Београд : Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 36/IV), 1952 –
(Београд : Академска издања). – 24 cm

Годишње

ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института

COBISS. SR-ID 15882242

Садржај Summary

Александра Павићевић, <i>Жива дела мртвих тела. Смрт и религија нације у Србији 19. века</i>	7
Aleksandra Pavicevic, <i>Living Acts of Dead Bodies. Death and Religion of the Nation in Serbia in 19th Century</i>	18
Мирјана Павловић, <i>Концептуализација, стратегије и реализација етничког/националног идентитета у историјском дискурсу</i>	29
Mirjana Pavlović, <i>Conceptualization, Strategies and Realization of National Ethnic/Identity in Historical Discourse</i>	39
Милеса Стефановић-Бановић, <i>Питање реформе црквеног календара: информисаност и ставови грађана Србије</i>	49
Milesa Stefanovic-Banovic, <i>The Issue of Reform of the Church Calendar: the Level of Information and Positions of Citizens of Serbia</i>	60
Ђурђина Шијаковић, <i>Обликовање бола: античка грчка тужбалица и њен терапеутски аспект</i>	71
Đurđina Šijaković, <i>Shaping the Pain: Ancient Greek Lament and its Therapeutic Aspect</i>	84
Гордана Благојевић, <i>Кинези баптисти: пример двоструке мањине у Србији данас</i>	97
Gordana Blagojević, <i>The Chinese Baptists: an Example of a Twofold Minority in Serbia Today</i>	106
Chiara Bonfiglioli, <i>Former East, Former West: Post-Socialist Nostalgia and Feminist Genealogies in Today's Europe</i>	115
Кјара Бонфиљоли, <i>Бивши Исток, бивши Запад: (пост)социјалистичка носталгија и феминистичке генеалогije у данашњој Европи</i>	127
Fernando Diego Del Vecchio, <i>Development of Management Skills for Professional Dessigners: an Answer to the Present Professional Crisis</i>	129
Фернандо Диего Дел Векио, <i>Унапређивање вештина менаџерства за професионалне дизајнере: одговор на актуелну кризу у професији</i>	140
Бранислав Пантовић, <i>Препознатљивост као добробит у глобализацији</i>	143
Branislav Pantović, <i>Recognition as Welfare in Globalization</i>	155

Библиографија
Bibliography

- Биљана Миленковић Вуковић, Сунчица Глишић, Јасна Чанковић,
Библиографија радова о традиционалној култури и фолклору у
Гласнику Етнографског института САНУ – 50 књига 165

Научна критика и полемика
Discussion and Polemics

- Maria Hnaraki, *Serbian Dance Tradition* 239
- Ана Ђорђевић, Весна Трифуновић, *Изазови визуелне антропологије:*
историја Балкана у сликама 240
- Јелена Павличић, *Пластичне деведесете* 242
- Ljiljana Gavrilović, *Roast Chicken and Other Gypsy Stories* by Jelena
Čvorović 245

Мирјана Павловић

Етнографски институт САНУ, Београд
mirjana.pavlovic@ei.sanu.ac.rs

Концептуализација стратегије и реализација етничког/националног идентитета у историјском дискурсу*

У раду се разматра концептуализација етничког/националног идентитета Срба у Темишвару и Банату на колективном и на индивидуалном нивоу, као и у историјском дискурсу. Осим тога, анализирају се и различите стратегије које су појединци и заједница предузимали у његовом формирању, реализацији и очувању током вишевековног живота на мултиетничком простору Баната.

Кључне речи:

етнички идентитет,
национални
идентитет, мањине,
Срби, Банат,
Темишвар

Током вишевековног живота¹ у вишенационалном окружењу под различитим друштвено-политичким системима и културним утицајима других нација, пре свега Немаца, Турака, Мађара и Румуна, Срби у Банату,² па и у

* Овај текст је резултат рада на пројекту 177027, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ На простору Баната, чији је центар Темишвар, Срби су живели неколико векова пре свог масовнијег досељавања са подручја данашње Србије, па неки историчари чак сматрају да је мањи део остао на подручју Баната, Кришне и Ердеља када се главнина словенских племена спустила јужно од Саве и Дунава почетком VII века (Д. Ј. Поповић 1955, 17). Ипак, најзначајније насељавање се одвијало у неколико таласа у дугом периоду од XV до XIX века, а представљало је последицу великих промена на Балкану – у првом периоду услед ширења Турске на рачун балканских држава после Маричке и Косовске битке, а затим и као последица слабљења Турске царевине и протеривања Турака из Угарске (А. Ивић 1940, 188).

² Банат је регион југоисточне Европе који је од средњег века до краја Првог светског рата представљао јединствени историјски, политички и културни простор, али под политичком доминацијом различитих држава Средњовековне Угарске, Турске империје и Хабсбуршке монархије, мада су његове основне карактеристике биле мултикултурна и мултирелигиозна стварност и заједнички живот различитих етничких група, од којих су најбројнији били Румуни, Немци, Мађари и Срби. Тријанонским споразумом Банат је подељен на три дела,

Темишвару, били су изложени различитим облицима акултурације и асимилације. Истовремено, током већег дела своје историје на проучаваном простору, они су имали изражену свест о томе да представљају посебан ентитет у етничком, културном, па и политичком погледу. Стога су у процесу прилагођавања и интеграције у већинско друштво, а супротстављајући се асимилацији, континуирано били принуђени да се боре за своје мањинске привилегије и неки облик верске, културне и/или политичке аутономије, односно да се организују и приказују као посебна заједница (верска, језичка, етничка/национална и/или интересна). Тако сложена друштвена клима одразила се, разумљиво, и на концептуализацију и реализацију етничког/националног идентитета,³ како на индивидуалном тако и на колективном нивоу, али и на различите стратегије које су појединци и заједница предузимали у његовом формирању, реализацији и очувању.

У средњовековној Краљевини Угарској банатски Срби су свест о себи као о посебном ентитету изграђивали на основу православне верске припадности⁴ и у супротности према католичкој вери. На исти начин Србе је видело и тадашње шире друштвено окружење, па је у току дужег периода вршило периодичне, али снажне притиске на њих да пређу у католичку веру. Тако је, на пример, Бела III (1173–1196) довео у Банат и Поморишје *припаднике тевтонског реда Јовановаца*, да *милом или силом, православне Србе преведу у католике* (Ј. Церовић 1992, 10), а 1366. године је у липовском и темишварском крају спроведена акција у којој су фрањевци присиљавали Србе да напусте *шизматичку* и прихвате католичку веру. Православни свештеници који су се томе опирали хапшени су или им је прећено протеривањем из државе, а из Далмације су довођени глагољашки да за Србе *врше службу на њиховом језику, али по католичком обреду* (Д. Ј. Поповић 1955, 25).

У дуготрајном супротстављању и борби против покатоличавања Срби су, међутим, само учвршћивали верски основ свог заједништва, бар на колективном нивоу и на јавној сцени. Тако успех поменутог акције у липовском и темишварском крају није био велики, јер су по једном спису из тог времена Срби били у *толикој мери упорни у својој вери да су чим су*

тако да је највећи и најзначајнији део, заједно са Темишваром, припао Румунији, мањи – Југославији, а најмањи – Мађарској.

³ Под *етничким/националним идентитетом* обично се подразумева групни идентитет, односно свест о припадности одређеној етничкој/националној заједници, коју њени припадници изграђују и изражавају посредством низа симболичких представа о свом етничком/националном заједништву и различитости, било објективних, било субјективних, културних или социјалних, и/или их други на основу њих идентификују као припаднике дате заједнице (Павловић 1991, 135).

⁴ Срби, тадашње већинско становништво Баната, примају хришћанство у IX веку под утицајем Византије, док Мађари 1001. године постају хришћани у сфери утицаја Рима. Разлика посебно добија на значају после раскола у Хришћанској цркви 1054. године, што у следећим вековима доводи до честих сукоба између припадника грчког и латинског обреда (Церовић 1992, 8).

прешли у католичанство, одједном се побунили и вратили се својим ранијим заблудама и постали гори него што су били (Исто, 25).

Доступни историјски извори не омогућавају разматрање групне припадности на индивидуалном плану у том периоду, због чега се најчешће закључује да је индивидуална припадност била не само под снажним упливом колективног, већ да често није ни била јасно обликована. Данас је ипак о томе веома тешко, ако не и немогуће, просуђивати на адекватан начин.

Колективни идентитет Срба у Банату и у турском Темишвару био је установљен такође на верској основи. Једино што је дошло до промене носилаца моћи у друштвено-политичком смислу, што је, поред промене колективног *они* утицало и на обликовање колективитета *ми*. Наиме, владајућа друштвена снага постало је становништво муслиманске припадности, док се на другој страни успостављало хришћанско заједништво (поглед *њих* на *нас*). О томе јасно сведочи просторна сегрегација у урбанистичком развоју Темишвара – одвојене муслиманске и хришћанске стамбене четврти и чаршије, али и сегрегација у друштвено-политичком смислу, јер је хришћанима, на пример, било онемогућено заузимање највиших војних положаја. (V. Popović, 22 и 24). Међутим, како су Мађари напустили Темишвар, па и Банат, на том простору је тада било мало католика, па је опозицију муслиманској власти заправо представљало православно становништво (диференцијација у оквиру *ми*). Истовремено, формирање групне идентитетске релације *ми–они* на основу верске припадности доприносило је удруживању, стимулисању и оснаживању заједништва различитих етничких група. Тако су становништво тзв. *хришћанске четврти* и трговце *хришћанске чаршије* заправо чинили православци, али различитих етничких група, пре свега Срби, Румуни, Цинцари и други.

Колективна припадност била је у аустријском Темишвару, и у XVIII веку као и у претходним периодима, под снажним верским утицајем. Стицајем различитих, пре свега политичких околности, Српска црква је у Хабсбуршкој монархији⁵ била водећа организација српског народа, али не само у верском, већ и у културном и политичком погледу, што је довело до тога да су Срби *своју народну индивидуалност и свест о себи* одржавали захваљујући вери и црквеној организацији (Ј. Ђорђевић 1940, 317–318). Истовремено, привилегије које је Арсеније Чарнојевић изборио од аустријског цара у највећој мери односиле су се на организацију православне цркве и њену хијерархију,⁶ која је поред Срба обухватала и Румуне, Јермене, Грке, дакле све православце. Осим тога, у званичној употреби најчешће је био термин *илirsка нација*, који је такође обухватао све православце (релација *они*

⁵ Треба имати на уму и да је Хабсбуршка монархија током своје историје променила неколико назива: Хабсбуршка или Аустријска монархија 1526–1804. и 1867, Аустријска империја 1804–1867 и Аустроугарска монархија 1867–1918.

⁶ Опширније о привилегијама и правном положају Срба у Хабсбуршкој монархији видети у А. Форишковић 1994: 261.

према *нама*). Тако је, на пример, 1745. године формирана Илирска дворска комисија да се *бави српским питањем*, а 1747. године она прераста у Илирску дворску депутацију као својеврсно министарство за српска питања, које се изједначава са осталим депутацијама, па и Угарском (Љ. Церовић 1992, 67–69). Дакле, у складу са историјским околностима и политичком ситуацијом, Срби у Банату, бар од већинског друштва или државе, посматрани су као део ширег православног ентитета. Истина, повремено су се јављали и називи Рац, Влах и слично, што је и поред њихове углавном пејоративне конотације ипак упућивало на извесно разликовање два народа и у етничком смислу. Таква друштвена организованост нагнала је чак и неке историчаре, на пример Емануела Турчинског, да говоре о заједничком идентитету и постојању јединствене српско-румунске *конфесионалне* или *илирске* нације (М. Милин 1995, 7–8).

Миодраг Милин, међутим, оправдано наглашава да је, и поред тога што је религија пружала простор за солидарност, а српска црквена хијерархија имала значајне заслуге за одбрану румунског православља у време његове озбиљне угрожености унијатском пропагандом, *национална срж ових народа сасвим различита*. Јер, док је *српски национализам црпео надахнуће у византијском моделу царства и мотиву косовске жртве*, *румунски се заснивао на веровању у домородство и свест о припадности латинској нацији* (Исто, 7–8).

Али, ако припадност истој вери и заједничка црквена организација нису довеле до стапања Срба и Румуна, оне су допринеле асимилацији других православаца. Иако често подложни присилној, али и тихој асимилацији, Срби у Румунији се у осамнаестом веку, када је њихова заједница јачала, јављају и као ентитет способан да у свој корпус асимилије и друге заједнице. Тако су у време када Банат остаје без Војне границе и улази под надлежност угарских жупанија, Грци и Цинцари већ у знатној мери били посрбљени.

Крајем XVIII века, међутим, борећи се за ослобођење народа од идејне потчињености цркви и црквенословенском језику, Доситеј Обрадовић (1742–1811), најзначајнија српска личност с ових простора, уводи у српску средину ново схватање нације и етничког/националног идентитета (Јовановић 1949, 15). Сматрајући да вера пружа сувише узак основ националном осећању, он се у програмном писму Харалампију Мамули залаже за нов и много шири принцип од јединства цркве и вере, за схватање нације засновано на принципу језика и порекла: *будући да закон и вера може се променити, а род и језик никада*, дајући тако *неразумној маси народа сваком разумљив осећај солидарности*. За њега је *победа живог народног језика над мртвим црквенословенским представљала главни и основни предуслов демократизације културе и формирања нације* (М. Костић 1952, 171). Србе и Румуне је на сличан начин видео и Сава Текелија (1761–1842), један од најеминентнијих представника српске заједнице у то време – као две различите *етно-језичко-духовне суштине* (М. Милин 1995, 9).

Ипак, национална свест је још дуго остала под значајним упливом вере, а српско национално опредељење у свом историјском развоју дуго је задржало стари конфесионални карактер (М. Костић 1952, 172), па се чак и данас вера сматра једним од значајнијих обележја етничког/националног идентитета Срба, укључујући и Србе у Темишвару и Банату.

Свесни да представљају посебан народ и у етничком и у политичком смислу, Срби у Угарској на Сабору у Темишвару 1790. године излажу свој први национални програм, захтевајући и посебну територијалну (административну) аутономију (Исто, 233). Иако нису реализовани, захтеви су заправо представљали утемељење обликовања новог групног ентитета на националној основи и с посебним територијално-аутономно-политичким захтевима. Већ следеће године и Румуни излажу свој национални програм.

Установљење првих националних програма, донетих такође истовремено, тако јасно указује и на разграничења у колективном *ми* између Срба и Румуна, не само у идентитетском смислу (ако је такво заједништво икада и постојало), већ пре свега у политичком смислу. Истовремено, други пол идентитетске релације *ми–они* све чешће постају Мађари. Наиме, док је Беч био наклоњен стварању космополитског човека, Мађари су све чешће прибегавали агресивној асимилацији. То нас уводи у период када се концептуализација националног идентитета може пратити и на индивидуалном плану. У српској средини тада израстају бројни национални борци за српска права.

Развој мађарског националног покрета са Ј. Кошутом на челу, који је био заснован на историјски признатој државности и политичким правима мађарског народа, утицао је на јачање националне свести и код Срба. Осећајући се истовремено све више угроженим у државном смислу, Беч се окреће мањим народима, донекле подстичући њихова национална обележја. Школство на матерњем језику, изградња и организованост матичних цркви, на пример, које је Беч и законима регулисао, нису доприносили само подизању цивилизацијског нивоа поданика, већ и њиховом националном уобличавању и разграничавању. Следећи своје посебне политичке интересе, Срби и Румуни су се за време мађарске револуције нашли на две различите стране. Док су се Срби борили против мађарске револуције, заједно са Бечом, Румуни су подржали Мађаре.

У таквим друштвено-политичким констелацијама постојање посебне црквене организације Румуни све више доживљавају као гаранцију очувања сопственог националног идентитета. Зато су њихови захтеви за одвајање од Српске православне цркве и за формирање самосталне Румунске цркве све учесталији, па их није задовољавало ни то што је Карловачка митрополија у румунским парохијама за свештенике постављала Румуне, или бар особе које добро говоре румунски језик. Срби пак све више теже политичкој моћи и посебној територији, сматрајући да ће то представљати једину брану нарастајућем угарском национализму. Супротстављајући му се, српски народни покрет 1848. године стога проглашава Војводство Србије и

Тамишког Баната, са седиштем у Темишвару. Међутим, административна аутономија је била кратког века, а Срби су се поново нашли под још снажнијим ударом мађаризације.

У новонасталој политичкој ситуацији, грчевито се борећи за очување своје посебности, српска заједница у Темишвару поново се окреће цркви која је, како каже Црњански, била *центар свега* (М. Црњански 1990, 459), али и другим организацијама, обичајима и културним особеностима. Заправо, средином XIX века, поред тога што су биле средишта друштвеног живота и очувања културне баштине, српске организације у мађарском Темишвару прерастају у центре за борбу против мађаризације и уједно за развој националне свести.

Након поделе и припајања Румунији највећег дела Баната, заједно са Темишваром, Срби са тог простора постају национална мањина чији је положај регулисан у границима тзв. културне аутономије, која је у Европи, у систему Друштва народа, била преовлађујући међународноправни приступ и оквир за права мањина (промена колективног *они*). Иако се друштвена ситуација српске мањине у Банату поново драстично мења, јер долазе под власт Краљевине Румуније која је успостављена као национална, унитарна држава, у очима српске заједнице мађаризацију само замењује румунизација, тиха, али у појединим периодима и присилна (поглед *нас* на *њих*). Како су Србима призната сва права која су имали за време Мађара (власита црквена организација, право на организовање мањинских институција), српске институције и даље остају центри развоја националне свести и борбе против асимилације, овога пута – румунизације (М. Павловић 2006, 316–318).

Атеизација друштва и потискивање националних мањина након Другог светског рата нагнали су српску заједницу да поново у својој историји мења националну стратегију и да, прво на индивидуалном а затим и на колективном плану, покуша да пронађе нове друштвене просторе и облике свог колективног јавног деловања – поред употребе језика, односно очувања школа и мањинских организација, којих је било све мање. У највећој мери то је била писана реч, литература, поезија и проза. Тако су у време социјализма Срби имали свој огранак Друштва књижевника Румуније, у којем су били врло активни и из којег су изашли данас бројни аутори и мањински активисти српске заједнице у Темишвару.

У анализи концептуализације савременог схватања етничког идентитета Срба у Темишвару полазимо од самоидентификације појединца. Декларативно, у пописима становништва, Срби у Темишвару се, по сопственим казивањима, изјашњавају или као Срби или као Румуни. У њиховом осећању припадности, међутим, јавља се много више нијанси. Када су о томе говорили, моји саговорници⁷ су најчешће истицали да су Срби,

⁷ Истраживања су обављена у периоду 2002–2005. године у Темишвару. Интервјуи, анкете и слободни разговори обављени су са припадницима заједнице различитог пола, старости, друштвеног статуса, политичких и верских опредељења.

односно, да су по националности Срби, а да су држављани Румуније. У изјашњавању су уочене и неке правилности – свест о националној припадности често је условљена генерацијском припадношћу и хомогеношћу брака. Најстарије генерације Срба у Темишвару често су истицале да су Срби, па нису биле ретке ни синтагме: *Велики Србин, сто посто Србин, чист Србин, Србин до сржи*. Истина, они прихватају да су држављани Румуније, али само држављани, одлучно одбацујући да то утиче на њихово национално опредељење. Стога се припадници те генерације љуте и са жестином супротстављају када их неко, посебно из матице, дефинише као *Србе из Румуније* или, још горе, *румунске Србе*. По властитом схватању, они су *само лојални грађани Румуније*.

Код особа средње генерације, посебно оних из мешовитих бракова, чешће се среће осећај припадности и Србима и Румунима. На тај начин казивачи признају да су на формирање њихове културе, па и националне припадности, утицале обе нације. *Ја сам пола – пола*. Други пак, иако прихватају румунски културни утицај, одлучно одбацују његов утицај на изградњу националне свести. *То не може – припадаш или једном, или другом народу. Ми смо Срби, а не као други – полак жуматаће – ми смо поносни што смо Срби*.

На основу наведених примера може се закључити да, када говоре о својој националној припадности, казивачи у свести имају есенцијалистичко поимање идентитета у којем је порекло најбитнија категорија.⁸

Међутим, не само да се етнички/национални идентитет конструише око карактеристика које заједница и/или појединац процењују као значајне за успостављање заједништва и различитости, већ се тим истим (или сличним) обележјима испољава идентитет и појединца и групе. Дакле, за испољавање као и за обликовање етничког/националног идентитета одлучујући су етнички/национални симболи. У претходним временима то су били вера и језик. Данас, иако већина мојих саговорника сматра да су за очување националног идентитета заједнице битне многе компоненте: матерњи језик, вера, традиција обичаји, фолклор и друго, они српском језику ипак приписују одлучујућу улогу, сматрајући да његовим губитком обично долази до утапања појединца у данас већинску румунску заједницу. Матерњи језик фигурира као један од најважнијих симбола идентитета мањинске заједнице и у исказима самих казивача. *Језик је јако битан, ми смо Срби, морамо да знамо српски језик, јер у супротном ћемо се изгубити. Језик је одлучујући. Главна обележја српства су језик и вера. Без вере можеш бити Србин, ту сам толерантна, али без језика не. За српску припадност најважније је осећање и језик*.

Неколико казивача чак категорички истиче да је особа која не зна српски језик асимилована и да више не може бити припадник српске

⁸ Упоредити са резултатима истраживања М. Прелић које је обављено 1995–1997. у Будимпешти и околини (Прелић 2008, 185–256).

заједнице. *Није Србин који изгуби језик. Не може бити Србин, а да не говори језик. То је трагично. То је, рекла бих, полусрбин.*

Процењујући да је као обележје идентитета верска припадност недовољна – заједничка је са Румунима, као и да је језик већ у повлачењу, јер у заједници има много мешовитих бракова, али и да се његово очување у великој мери не може одиграти спонтано, већ зависи од врло свесног, па и напорног рада и појединца и заједнице, Срби у Темишвару све чешће прибегавају новим формама које им омогућавају да ипак на лагоднији начин конструишу свој национални идентитет. Данас су то најчешће мањинске организације и манифестације, посебно фолклор. Осећај заједништва и учешће у његовој изградњи и испољавању тако је омогућен и особама које слабо познају матерњи језик или га уопште не знају, као и онима који су атеисти или на прагу преласка у румунску цркву под девизом *све је то исто – сви смо православни.*

Дакле, очигледно је да су у току вишевековног живота с другим народима Срби у Румунији, па и у Темишвару, прилагођавајући се новим друштвено-историјским и политичким околностима, мењали своје етничке стратегије.

Који ће од симбола етничког идентитета појединац или заједница у датом тренутку пожелети да истакне не зависи само од тог тренутка, већ и од особина самог појединца. То нас уводи у проучавање идентитета с индивидуалног аспекта. Док припадници српске православне цркве и верници свој национални идентитет јавно испољавају у слободном и врло видљивом учествовању у служби и верској пракси, литијама око центалног градског блока, атмосфери божићног и ускршњег славаља, друга група Срба у Темишвару, посебно оних који су због дугог периода атеизације румунског друштва изгубили везаност за цркву и њене ритуале, ако не и личну религиозност, изабраће нерелигиозне начине манифестовања своје припадности. Они своју етничност испољавају (изражавају) приликом друштвених окупљања и прослава световног карактера, као што су годишњице завршетка школовања (гимназије), јубилеји различитих мањинских организација или фолклорних ансамбала. Исто тако, поједини интелектуалци свој идентитет испољавају на културном плану, на пример, на пољу литературе, и то не само тако што пишу на српском језику, већ и тако што често бирају теме из српске прошлости, српског сеоског живота и др. Идентитет се такође испољава и на пољу борбе против различитих притисака, као и у борби за очување школства на матерњем језику, или у изражавању ставова против мешовитих бракова који су све бројнији у српској заједници. Један од начина јесте и супротстављање глобализацији, затим оснивање организација, политичких странака. Све су то различите сфере испољавања етничког идентитета, али и стратегије за његово успостављање и очување.

Будући да су Срби у Румунији у стању *освежавања културе*, обнављања старих ритуала, али и измишљања њихових нових форми – историја и традиција постају веома значајни у очима и појединца и заједнице,

јер представљају корпусе у којима се лако проналазе стари, већ заборављени елементи и одлике који, извучени из прошлости, дотерани и поново осмишљени, са додатим новим значењима, добијају нову снагу окупљања и зближавања, односно обележавања заједништва и различитости.

Осим тога, у савременим друштвеним околностима, прославе традиционалних и/или верских празника, учење језика и други типови очувања културног наслеђа све више се преносе у оквире цркве и других мањинских организација. Истовремено, те институције се јављају и као водећи фактори у увођењу нових обичаја и обнављању старих, а посебно у њиховом пропагирању и осмишљавању нових значења. Тако, док је црква извор осмишљавања религиозне традиције, мањинске организације осмишљавају друштвени живот – community life Срба у Темишвару. У тим процесима и запослени у мањинским организацијама, као и њихови најактивнији припадници, имају одлучујућу улогу. На тај начин стварају се *лидери* етничитета. Дакле, поред организација, јављају се и појединци чија функција постаје да васпитавају и усмеравају друге припаднике заједнице на *прави пут* очувања традиције и етничитета и, посебно, његовог манифестовања у ширем друштву. Иако улога породице ни данас никако није занемарљива, као носиоци етничитета све више се јављају организације, школа, црква, медији и различита културна друштва.

Наведени примери указују не само на промену етничких стратегија српске заједнице у новим временима, већ и на то да се осећај припадности заједници, као и испољавање етничког/националног идентитета Срба у Темишвару, све више преноси из сфере свакодневног живота у сферу слободног времена, односно у сферу празничног и институционалног.

На крају, можемо закључити да су Срби у Банату и Темишвару континуирано, мада с мање или више успеха, вековима конструисали своје заједништво и посебност, али на основу различитих (културних) особености (вера језик, традиционални обичаји, мањинске институције и активности и сл.), мењајући различите стратегије у прилагођавању комплексним и различитим друштвено-политичким условима, а да се данас прилагођавају савременим процесима транзиције, глобализације и интеграције румунског друштва у Европску заједницу, ипак стално успостављајући и одржавајући границу *ми–они*.

Литература

- Ђорђевић, Ј. 1940. „Доситеј као социолог“, *Летопис матице српске* 354. св 3–4, 314–320. Нови Сад: Матица Српска.
- Ивић, Алекса. 1940. „Досељавање Срба у Угарску, Хрватску и Славонију“, *Летопис Матице српске* 354. св. 3–4, 185–190. Нови Сад: Матица Српска.

- Јовановић, Ђорђе. 1949. *Хуманизам и родољубље Доситејево*. Београд: Просвета.
- Костић, Мита. 1952. *Доситеј Обрадовић у историјској перспективи XVIII и XIX века*. Београд: САНУ, Посебна издања књ. СХС, Историјски институт књ. 2.
- Милин, Миодраг. 1990. „О темишварском сабору (1790) из историјске перспективе: трајање, прожимање, обнова.“ У: *Сеобе Срба некад и сад*, уредник Владимир Гречић, 251–268. Београд: Институт за међународну политику и привреду и Матица Срба и исељеника Србије.
- Милин, Миодраг. 1995. *Вековима заједно*. Темишвар: Демократски савез Срба и Карашевака у Румунији.
- Popovici, Virgil. 1933. *Ortodoxismul și biserica națională românească din Timișoara*. Timișoara.
- Поповић, Душан Ј. 1955. *Срби у Банату до краја осамнаестог века – историја насеља и становништва*, Београд: САНУ, Посебна издања књ. ССХХХII, Етнографски институт књ. 6.
- Павловић, Мирјана. 1991. *Појмовно-методолошки оквир проучавања етничког идентитета Срба у Батањи*. Гласник Етнографског института САНУ XL, 131–145. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Павловић, Мирјана. 2006. „Институције српске мањине у Темишвару“, *Probleme de Filologie Slavă XIV*: 309–318. Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Catedra de limbi și literaturi slave.
- Прелић, Младена. 2008. *(Н)и овде (н)и тамо: Етнички идентитет Срба у Мађарској на крају XX века*. Београд: Етнографски институт САНУ, Посебна издања књ. 64.
- Форишковић, Александар. 1994. „Политички, правни и друштвени односи код Срба у Хабсбуршкој монархији“ у *Историја српског народа IV-1*, 233–305. Београд: Српска књижевна задруга.
- Црњански, Милош. 1990. „Темишвар“. У: *Велика сеоба 1690–1990*, приредио Љубисав Андрић, 454–460. Београд: БИГЗ.
- Церовић, Љубивоје. 1992. *Срби у Румунији од раног средњег века до данашњег времена*. Београд: Мисао.

Mirjana Pavlović

Institute of Ethnography SASA, Belgrade
mirjana.pavlovic@ei.sanu.ac.rs

Conceptualization, Strategies and Realization of Ethnic/National Identity in Historical Discourse*

This paper discusses conceptualization of ethnic/national identity among the Serbs in Timisoara and Banat, both on the level of individual and that of collective within historical discourse. In addition, the paper analyzes diverse strategies that were developed by the individuals and the community during many centuries of inhabitation of the multi-ethnic area of Banat, in formation, realization and preservation of ethnicity.

Key words:

ethnic/national
identity, minorities,
Serbs, Banat,
Timisoara

The Serbs in Banat¹, having lived for many centuries² in multi-ethnic environment under various social and political systems and under different cultural influences foremost by Germans, Turks, Hungarians and Romanians, have been ex-

* This text is the result of the work on project no. 177027, financed by Serbian Ministry of Education and Science.

¹ Banat is a region in southeast Europe; from the Middle Ages until the end of the WW I, it represented a unique historical, political and cultural space, but under political domination of various states: middle age Hungary, Turkish Empire and Habsburg Monarchy. The area's main characteristics were multi-cultural and multi-regional realities as well as co-habitation of diverse ethnic groups such as Romanians, Germans, Hungarians and Serbs. The Trianon agreement divided Banat into three parts, wherein the largest and most significant part, together with Timisoara, came under Romania, and the smaller part to Yugoslavia while the smallest part came under Hungary.

² The Banat territory, and its center Timisoara, was inhabited by Serbs for several centuries before their mass immigration from the territory of the modern Serbia, hence some historians argue that a small portion of the Serbs remained in Banat, Krišna and Erdelj, while the majority of Slavic tribes reached the areas south of the Sava and Danube rivers in the beginning of 7th century (Popović, 1955 17). However, the most important colonization took place in several waves in the long period of 15th–19th centuries, as a result of great changes in the Balkans, in the first period of Turkish expansion into the Balkans states after Marica and Kosovo battles, and then as a consequence of weakening of the Turkish Empire and expulsion of the Turks from Hungary (Ivić 1940, 188).

posed to various means of acculturation and assimilation. At the same time, for the most part of their respective history, the Serbs in this area had a considerable awareness about being a separate entity in ethnic, cultural and even political senses. The Serbs, therefore, in the processes of adaptation and integration into the majority, while at the same time opposing assimilation, were forced to fight for their own minority privileges and some form of religious, cultural and/or political autonomy, that is, they had to organize themselves as a separate community (religious, linguistic, ethnic/national or having different interests). This complex social attitude reflected also onto conceptualization and realization of the ethnic/national identity³ on individual and collective levels but also on diverse strategies used by the individuals and the community in order to form, realize and preserve the identity.

During the middle ages in Hungarian Kingdom, the Serbs from Banat had built awareness about themselves as a special entity based on Orthodox religious affiliation⁴ and in opposition to Catholic affiliation. In this same way, the Serbs were seen by a wider social environment, which resulted in many periodical and forceful tries to convert them into Catholicism. Hence, for instance, Bella III (1173–1196) had brought to Banat and Pomorišje the members of Teutonic order St. John, in order to nolens volens, convert the Orthodox Serbs into Catholicism (Cerović 1992, 10), while in 1366 in areas near Timisoara, there was an organized effort by Franciscans to convert the Serbs into Catholicism. The Orthodox priests who opposed were either arrested or threatened by exile, while glagolitics were brought from Dalmatia to serve rituals to the Serbs in their own language but in accordance with Catholic customs (Popović 1995, 25).

In their long term opposition and fight against conversion to Catholicism, the Serbs had, in effect, strengthened a religious basis for their communion, at least on collective level and publicly. Hence, the action taken by Franciscans had not yield very positive results: according to a document dated from that time period, the Serbs were so firm in their beliefs that even those who had converted to Catholicism did not last for very long, that is, they converted again to Orthodoxy with even more ardour (ibid, 25).

Available historical sources do not permit discussion about individual level and experience of the group membership, but nevertheless, it may be concluded that individual membership was not only under a strong influence of the collective but

³ Ethnic/national identity usually assumes group identity, that is, awareness about belonging to a specific ethnic/national community, designated and expressed by its members through various symbolic representations either objective or subjective, cultural or social about one's own ethnic/national communion and distinctiveness, or a designated group identity by others (Pavlović 1991).

⁴ Serbs, at the time a majority in Banat, got Christianized in 9th century under the influence of Byzantine Empire, while Hungarians got Christianized in 1001 under the Roman influence. The difference gained in significance especially after schism in Christian Church in 1054, leading to many conflicts in succeeding centuries among members of Greek and Latin rituals (Cerović 1992, 8).

also that it was not firmly or clearly shaped. Today, however, it is very difficult if not impossible, to discuss this matter in an adequate way.

Similarly, in the Turkish Timisoara, the collective Serbian identity in Banat was founded on religious basis. Still, a change was noted in power distribution within socio-political sense, which besides changes in collective “they” influenced also shaping of the collective “we”. Namely, the ruling social force had become a population of Islamic affiliation, versus Christian communion (their view on us). This is clearly seen in spatial segregation within urban development of Timisoara: separate Muslim and Christian home blocks residential quarters and areas but also segregation in socio-political sense wherein Christian were not allowed into ruling military positions (Popovici 1933, 22–24). Since at that time, the Hungarians had left Timisoara and Banat, the opposition to Muslim power was taken over by Christian population (a differentiation within framework of “we”). At the same time, a formation of group identity relation “we-they” based on religious affiliation contributed to association, encouragement and empowerment of communion within different ethnic groups. Hence, the inhabitants of the so-called Christian part, along with traders were orthodox Christians belonging to diverse ethnic groups, foremost Serbs, Romanians, Aromanians/Tzintzars and others.

Collective membership was, in the 18th century Austrian Timisoara as in other previous periods, under heavy serious religious influence. Under the impact of various but mostly political circumstances, the Serbian Church was in Habsburg Monarchy⁵ the leading organization of the Serbian people in religious but also in cultural and political sense. This had brought about that the Serbs had maintained preserved their own individuality and national awareness through religion and church organization (Đorđević 1940, 317–318). At the same time, the privileges won by Arsenije Čarnojević from the Austrian Emperor referred mostly to organization of Orthodox church and its hierarchy⁶; the church included, besides Serbs, Romanians, Greeks, and Armenians, that is, all Orthodox Christians. In addition, the term “Illyrian nation” was frequently used in official and public addresses, which also included all Orthodox Christians (a relation “they vs. us”). For instance, in 1745, Illyrian court committee was formed to deal with the Serbian issue, and in 1747 it became Illyrian court deputation, in effect a Ministry for Serbian issues, equal to all other deputations including Hungarian (Cerović 1992, 67–69). Hence, in accordance with the historical circumstances and political situation, the Serbs in Banat, at least from the viewpoint of the majority, were seen as a part of wider Orthodox entity. However, there were occasional appellations such as *Rac*, *Vlah* etc., which pointed out, in addition to pejorative attitude, toward certain distinction among two nations in ethnic sense. Still, this kind of social organization had led some historians, for example, Emanuel Turczynski, to discuss joint identity and exist-

⁵ During its history Habsburg Monarchy changed name several times: Habsburg or Austrian Monarchy in 1526–1804/1867, Austrian Empire in 1804–1867 and Austrian-Hungarian Monarchy in 1867–1918.

⁶ More on privileges and legal status of Serbs in Habsburg Monarchy in Forišković 1994: 261.

tence of a unique Serbian-Romanian confessional or Illyrian nation (Milin 1995: 708).

Miodrag Milin, however, rightly pointed out that even though religion provided certain solidarity and the Serbian church hierarchy played out a significant role in defense of Romanian Orthodoxy in the period of its endangerment, the national essence of these two peoples is totally different. According to Milin (1995, 7–8), the main difference was that the Serbian nationalism was inspired by the Byzantine model of empire and motif of Kosovo victim, the Romanian nationalism was based on the belief in nativity and awareness of belonging to Latin nation.

So, even though the same religious confession and joint church organization did not lead to merging of Serbs and Romanians, they caused the assimilation of other Orthodox groups. In the 18th century, at the time of empowerment of their community, the Serbs in Romania, although under the influence of forceful, sometimes quiet assimilation processes, appear as an entity capable of assimilating other communities. Hence, at the time when Banat was left without Military border and placed under jurisdiction of Hungarian counties, Greeks and Aromanians were already under heavy influence of the Serbs.

Nevertheless, at the end of 18th century, Dositej Obradović (1742–1811), a Serbian advocate against Church domination and church-Slavic language, introduced into the Serbian community a new understanding of nation and ethnic/national identity (Jovanović 1949). He stated that religion is a too narrow concept to define national sentiment, and instead argued, in a letter to Mamula, in favor of a newer and much broader principle based on language and origin: considering that both law and religion are changeable while lineage and language are not, the latter should provide unreasonable masses with reasonable sense of solidarity. Furthermore, he considered a victory of active folk language over dead church-Slavic language to be the main and key prerequisite of democracy in culture and nation building (Kostić 1952, 171). Similarly, Sava Tekelija (1761–1842), one of the most eminent representatives of the Serbian community at that time, viewed Serbs and Romanians as two different ethnic-linguistic-spiritual essences (Milin 1990).

Despite these, the national awareness remained for a long time under the significant influence of religion, while the Serbian national declaration kept the ancient confessional character (Kostić 1952), hence resulting that religion, even today, is taken as one of the main signifiers of the ethnic/national identity among Serbs, including the Serbs in Timisoara and Banat.

Well aware of their distinctiveness in ethnic and political sense, the Serbs in Hungary at Timisoara assembly in 1790 presented their first national program, demanding at the same time distinctive territorial (administrative) autonomy (ibid: 233). Albeit these requests were not granted they actually represented a foundation of a new group identity based on nationalism with distinctive territorial, political and autonomous requests. The next year, Romanians too, presented their own national program.

The establishment of these two programs in the same (time) period points out to a clear delimitation in collective “we” of the Serbs and Romanians in sense of both identity (if such communion ever existed) and even more politics. At the same time, Hungarians became frequently positioned on the other end of the relational “we-they” axis. Namely, while Vienna was inclined toward a creation of cosmopolitan Man, Hungarians often used means of aggressive assimilation. At the same time, this leads us into the period when conceptualization of national identity could be traced also at the level of individual. In the Serbian community, numerous national advocates for Serbian rights appeared.

Hungarian national movement development, led by Kossuth, founded on the historically acknowledged statesmanship and political rights of Hungarians, influenced strengthening of the national awareness among Serbs too. Vienna, at the same time, being threatened more and more in political sense, turned to smaller peoples, encouraging to an extent, their national attributes. Education in native language, building and organization of churches, for instance, which Vienna regulated by laws, contributed not only to the enlightenment of the subjects but also to their nation building and delimitation. Following their own separate respective interests, the Serbs and Romanians, during the Hungarian revolution, found themselves on two opposing sides. While the Serbs fought against the revolution with Vienna, the Romanians supported the Hungarians.

For Romanians, in these socio-political circumstances, existence of a separate church organization represented a form of guarantee in preserving their own national identity. Their requests, hence, for separation from the Serbian Orthodox church, and foundation of independent Romanian church, became ever so recurring in time. They were not satisfied that Karlovac archbishopric within Romanian counties had Romanian priests or at least persons who spoke Romanian language well. The Serbs, on the other hand, strived toward political power and separate territory, considering it as a bastion against rising Hungarian nationalism. Therefore, in order to oppose the Hungarian nationalism, the Serbs announced Serbian dukedom with center in Timisoara. The administrative autonomy was short lived and the Serbs found themselves under even heavier influence of Hungarians.

In the newly formed political situation, fighting ardently for preservation of distinctiveness, the Serbian community in Timisoara embraced the church again, which represented, according to Crnjanski (1990, 459), a center of everything. They also turned to other organizations, customs and cultural particulars. In fact, in the middle of 19th century, in addition to serving as centers of social life and cultural heritage, the Serbian organization in Timisoara had also become influential in fighting against Hungarian impact, striving to raise national awareness at the same time.

Afterwards, Banat came to be divided into three parts, the largest including Timisoara acceded to Romania. The Serbs from Banat so became a national minority, their status regulated within borderline of the so-called cultural autonomy- an underlying principle in Europe regulating minority rights (a change in collective “they”). Even though the social status of the Serbian minority in Banat became drastically changed again, this time coming under the power of the Romanian

Kingdom established as a national, unitary state, in the world view of the Serbian community, Hungarian influence was just replaced with Romanian, the pressure being quiet at times or forceful (how we view them). The Serbs were granted all the rights they had gained during the Hungarian rule (independent church organization, a right for minority associations), the Serbian institutions so remained as centers for development of national awareness and opposition against Romanian influence (Pavlović 2006, 316–318).

After WW II, the general climate of atheism and suppression of minority forced the Serbian community to again change national strategy; in addition to education in Serbian and declining minority organizations, the post war changes influenced individual and collective levels of national awareness, resulting in new ways of collective public actions. Most of the time, this has found its way out in written documents, literature, poetry and prose. In the socialist period, the Serbs actively participated in the separate department of Society of Romanian writers; many present day minority activists and authors originated within this department.

In an analysis of conceptualization of contemporary understanding of ethnic identity of the Serbs in Timisoara, we start from self-determination of an individual. In censuses, the Serbs from Timisoara declare either as Serbs or Romanians. Their sense of national belonging has many more shades though. Most of the time, my informants⁷ emphasized they are Serbs by nationality, but also that they are citizens of Romania. Their accounts show certain regularities, that is, their sense of national awareness is frequently determined by generational membership and marriage homogeneity. The oldest generations of the Serbs in Timisoara often emphasized their Serbian origin, with frequent sayings: “Great Serb, 100% Serb, pure Serb, Serb to the core”. Actually, they do accept being Romanian citizens but only citizens, refusing hence the possible Romanian influence on their national declaration. They get offended if someone defines them as “Serbs from Romania”, especially if that someone is from Serbia, or even worse if they are called “Romanian Serbs”. Their own belief conviction is that they are only loyal citizens of Romania.

Among persons of the middle generation, especially those from mixed marriages, a sense of belonging is shared – they feel equally Serbs as much as Romanians. Some claim both nations have influenced their understanding and experience of culture and nationality. “I’m half-half”. Others, even though they accept Romanian cultural influences, resolutely refuse its possible impact on national awareness. “This cannot be – to belong either to one or to other nation. We are Serbs, not like others, proud to be Serbs”.

⁷ The researches were conducted in Timisoara from 2002–2005. The interviews, questionnaires, open dialogues were held with the members of the community of different age, sex, social status, political and religious convictions.

Based on these examples, it is clear that the informants, regarding their own nationality, have essential understanding of identity in which the origin is the most important category.⁸

So, ethnic/national identity is constructed around characteristics that the community and/or individuals estimate as significant in establishment of communion and diversity. These same characteristics are used to mark and express an identity of both individuals and groups. Hence, expression and formation of ethnic/national identity are determined by ethnic/national symbols. In the previous, past times, for the Serbian community in Timisoara, those were the religion and language. Today, albeit the majority of my informants consider several elements as very important in preservation of national identity – such as native language, religion, tradition, customs, folklore, etc. – they consider Serbian language as the most important. Usually, assimilation into Romanian community happens when an individual loses his/hers mother tongue. So, native, or mother tongue appears as one of the most important symbols of identity of the minority community, as well as on accounts of the informants themselves. “The language is very important, we are Serbs, we have to know Serbian language, because if we don’t, we will lose it. Language is a determining point. The main characteristics of Serbian-ship are language and religion. Without religion you could be a Serb, I tolerate that, but without language – no way. For Serbian membership, the most important things are sentiment and language”.

Several informants even argued that a person who does not speak Serbian language is totally assimilated, and cannot be considered as a member of the Serbian minority. “If a person who does not speak Serbian language, he/she is not a Serb anymore. Such a person cannot be a Serb without knowing the language. That’s tragic. I would say, such person is a half-Serb”.

A general attitude among the Serbs in Timisoara is that religious affiliation, as an identity marker, is not enough, since the same affiliation is shared with Romanians; furthermore, they perceive knowledge of the language as declining due to numerous mixed marriages. Hence, the preservation of the language depends a lot upon conscious and hard work of individuals and community, and therefore, the Serbs in Timisoara rely more on new forms which allow them to construct their respective identity in easier ways. Today, the new forms are finding their expression in minority organization and manifestations, especially folklore. A sense of communion and participation in its formations hence is allowed to the persons who speak poorly the native language or do not speak it at all, as well as to those who are atheists or on the doorstep of joining the Romanian church under assumption “That’s all the same, we are all orthodox Christians”.

It is thus obvious that the Serbs in Romania and Timisoara, during their long inhabitation and life in a multi-ethnic environment, have changed their ethnic strategies in order to adjust better to novel socio-political circumstances.

⁸ Compare with the results of research of M. Prelić conducted 1995–1997, in Budapest and its surroundings (Prelić 2008, 185–256).

At any given moment, usage of particular ethnic identity symbol by individuals and community depends not only on current circumstances but also on characteristics of individuals. This reflects identity of any given individual where sentiments and attitudes play a key role. And while the members of the Serbian Orthodox church and believers express their ethnic identity in free and visible participation in church services and practices such as processions around the central city square, Christmas and Easter celebrations, and so on, another group of Serbs in Timisoara, especially the ones who due to the long period of atheism have lost their connection to the church and related rituals if not the personal religiousness, choose unreligious ways to manifest their ethnic identity. This latter group express their ethnicity in social gatherings and celebrations of profane character, such as graduations, jubilee of various minority organizations and folklore groups. Similarly, more educated individuals express their identity on various cultural levels, in literature by not only writing in Serbian language but also discussing themes from the Serbian past, Serbian rural life etc. The identity is also expressed in the battle field of various pressures, in the struggle for preservation of education in Serbian language, and in opposition to growing number of mixed marriages in Serbian community. Another means is opposition to globalization, then, furthermore foundation of minority organizations, political parties etc. These are all different spheres of ethnic identity expression but also strategies put forward to its preservation.

Since the Serbs in Romania are constantly refreshing culture, renewing old rituals but also inventing new forms, history and tradition so become very important within the community and individuals. Both represent thus a reservoir of forgotten elements and features of the past, easily extracted to be polished and reinvented again with new meanings. That is how they acquire new strength and serve to bring together communion and diversity.

In addition, in the contemporary social circumstances, celebrations of traditional and religious holidays, language learning and other ways of heritage preserving are becoming more and more incorporated into church and other minority organization spheres. At the same time, these same institutions appear as leading factors in foundation of new customs and renewal of the old ones, especially so in their advertising and rethinking of new meanings. Hence, the church represents a source for rethinking religious tradition, while minority organizations rethink segments of social life – community life of the Serbs in Timisoara. Within these processes, employees of the minority organizations, as well as their most active members play a key role. In this way, leaders of ethnicity are being formed created. So, in addition to the organizations, individuals so acquire function to educate and direct other community members towards preserving tradition and ethnicity and their manifestations within the wider society. The role of the family remains significant even today, while organizations, schools, church, media and various cultural associations appear as carriers of the ethnicity.

These examples point out not only to the change of ethnic strategies of the Serbian community in novel times but also to the fact that a sense of belonging to the community as well as various expressions of ethnic/national identity of the

Serbs in Timișoara, get more and more transferred from everyday life into leisure times, that is, into festive and institutionalized forms.

Finally, the Serbs in Timișoara and Banat, during centuries and even today, have constructed in continuity, with more or less success, their own communion and distinctiveness. This was achieved through various cultural particulars (religion, language, traditional customs, minority institutions and activities), in a process of alteration of various strategies and adjustments to complex and variable socio-political conditions. Today, these conditions include transition, globalization and integration of the Romanian society into European Union, continuously establishing and maintaining boundaries between “we–them”.

References:

- Cerović, Ljubivoje. 1992. *Srbi u Rumuniji od ranog srednjeg veka do današnjeg vremena*. Beograd: Misao.
- Crnjanski, Miloš. 1990. „Temišvar“. In: *Velika seoba 1690–1990*, priredio Ljubisav Andrić, 454–460. Beograd: BIGZ.
- Đorđević, J. 1940. „Dositej kao sociolog“, *Letopis matice srpske* 354. sv 3–4, 314–320. Novi Sad: Matica Srpska.
- Forišković, Aleksandar. 1994. „Politički, pravni i društveni odnosi kod Srba u Habsburškoj monarhiji“. In: *Istorija srpskog naroda IV-1*, 233–305. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Ivić, Aleksa. 1940. „Doseljavanje Srba u Ugarsku, Hrvatsku i Slavoniju“, *Letopis Matice srpske* 354. sv. 3–4, 185–190. Novi Sad: Matica Srpska.
- Jovanović, Đorđe. 1949. *Humanizam i rodoljublje Dositejevo*. Beograd: Prosveta.
- Kostić, Mita. 1952. *Dositej Obradović u istorijskoj perspektivi XVIII i XIX veka*. Beograd: SANU, Posebna izdanja knj. CXC, Istorijski institut knj. 2.
- Milin, Miodrag. 1990. „O temišvarskom saboru (1790) iz istorijske perspektive: trajanje, prožimanje, obnova.“ In: *Seobe Srba nekad i sad*, urednik Vladimir Grečić, 251–268. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu i Matica Srba i iseljenika Srbije.
- Milin, Miodrag. 1995. *Vekovima zajedno*. Temišvar: Demokratski savez Srba i Karaševaka u Rumuniji.
- Popovici, Virgil. 1933. *Ortodoxismul și biserica națională românească din Timișoara*. Timișoara.
- Popović, Dušan J. 1955. *Srbi u Banatu do kraja osamnaestog veka – istorija naselja i stanovništva*, Beograd: SANU, Posebna izdanja knj. CCXXXII, Etnografski institut knj. 6.

- Pavlović, Mirjana. 1991. *Pojmovno-metodološki okvir proučavanja etničkog identiteta Srba u Batanji*. Glasnik Etnografskog instituta SANU 40: 131–145. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Pavlović, Mirjana. 2006. „Institucije srpske manjine u Temišvaru“, *Probleme de Filologie Slavă XIV*, 309–318. Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Catedra de limbi și literaturi slave.
- Prelić, Mladena. 2008. *(N)i ovde (n)i tamo: Etnički identitet Srba u Mađarskoj na kraju XX veka*. Beograd: Etnografski institut SANU, Posebna izdanja knj. 64.